

Ahsenü't-tekâsım'da Arap yarımadasını gösteren harita
(Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 2971, vr. 6*)

nr. 2971), bundan istinsah edilmiş diğer bir nüshası ise Berlin'dedir (Ahlwardt, nr. 6033). İstanbul yazmasında eserin adı *Kitâbü'l-Mesâfât ve'l-vilâyât* şeklinde kaydedilmiştir. Makdisî ile aynı bölgeden yetişen tarihçi Mücîrüddin el-Uleymî (ö. 1522), *el-Ünsü'l-celîl bi-târîhi'l-Kuds ve'l-Halîl* adlı eserinde bu kitabı *el-Bâdî fi tafzîli memleketi'l-İslâm* şeklinde göstermektedir. Eserin tenkitli neşri M. J. de Goeje tarafından yapılmıştır (*Bibliotheca geographorum arabicorum*, III, Leiden 1877, 1906). Bu neşirden Dr. Alınakî Münzevî tarafından yapılan Farsça tercüme iki cild halinde Tahran'da (1361/1982) basılmıştır. Gazi Tîlimat'ın hazırladığı bazı bölümler de *Min Ahseni't-tekâsım fi ma'rifeti'l-eqâlim* adıyla Suriye Kültür Bakanlığı'na yayımlanmıştır (Dımaşk 1980). G. Ranking ile R. Azoo'nun yaptıkları İngilizce kısmî tercümesi *Bibliotheca Indica*'da neşredildi (Kalküta 1897-1910). Eser, Hürşid Ahmed Fârik tarafından Urduca'ya çevrilmiş ve *İslâmî dunyâ daswîn şadi 'iswî mên* adıyla basılmıştır (Delhi 1962). André Miquel'in *La meilleure répartition pour la connaissance des Provinces* adıyla yaptığı Fransızca kısmî tercümesini Institut Français de Damas neşretmiştir (Damas 1963). Eserin yazmalarındaki haritalar ise reproduksiyonlu olarak basılmıştır (nşr. K. Miller, *Mappae Arabice*, I-V, Stuttgart 1926-1931).

BİBLİYOGRAFYA :

I. Krachkovsky, *Târîhu'l-edebi'l-coğrafi el-Ârabî* (trc. Selâhaddin Osman Hâşim), Kahire 1963-65, I, 208-215; A. Miquel, *La Géographie humaine du monde musulman*, Paris 1967, s. XXXIV, 313-330; W. Ahlwardt, *Bibliothek zu Berlin, verzeichnis der Arabischen Handschriften*, Hildesheim 1887 — Hildesheim 1980-81, V, 362-363; E. Ladewig Petersen, "Al-Muqaddasî: Ahsan at-taqâsım fi ma'rafat al-aqâlim", *AO*, XXXI (1968), s. 138; Felâh Şâkir Esved, "Menhecü'l-başı'l-coğrafi 'inde'l-Mağdisî", *el-Mevrid*, XVI/1, Bağdad 1987, s. 59-74; S. Maqbul Ahmad, "al-Mağdisî", *DSB*, IX, 88-89; a.m.f., "Djuğhrâfiyâ", *EI²* (İng.), II, 582; J. H. Kramers, "Mukaddesî", *IA*, VIII, 562-563; C. E. Bosworth, "Ahsan al-Taqâsım", *EI¹*, I, 679-680.

MUSTAFA L. BİLGE

AHSENÜ't-TEVÂRİH

(أحسن التواريخ)

Safevîler devri
tarihçi ve âlimlerinden

Hasan-ı Rûmlü'nun (ö. 985/1577)
kaleme aldığı Farsça umumi tarih.

Yazma nüshalarından ve üzerinde yapılan araştırmalardan anlaşıldığına göre eser on iki cilt olarak yazılmış, ancak sadece son iki cildi bugüne ulaşabilmiştir. Bu iki ciltten ilki 807-899 (1405-1494), diğeri ise Safevîler'den I. Şah İsmâil ve I. Şah Tahmasb'ın saltanat dönemleriyle II. Şah İsmâil'in saltanatının ilk yılını içine alan 900-985 (1495-1577) yılları olaylarını anlatmaktadır. Hasan-ı Rûmlü olayları kronolojik düzen içinde naklederken yer yer çağdaş Osmanlı sultanları, Çağatay hakanları ve Özbek hanları hakkında da bilgiler verir. Ayrıca devrin devlet adamları, meşhur âlim ve şairleri ile ilgili biyografik mâlumat da aktarır. I. Şah Tahmasb'ın (1524-1576) seferlerinin birçoğuna katılan müellif, anlattığı olayları genellikle bizzat müşahede ettiği için eserin son cildi çok güvenilir bilgiler ihtiva etmektedir. Bu özellikleriyle *Ahsenü't-tevârih*, Safevîler'in ilk dönemi için birinci derecede önemli kaynaklardan biridir.

C. N. Seddon, çeşitli kütüphanelerde yazma nüshaları bulunan eserin son cildini (XII. cilt) İngilizce tercümesiyle birlikte *A Chronicle of the Early Safawis being the Ahsanu't-tawârih of Hasan-i Rûmlü* adıyla iki cilt halinde yayımlamıştır (I. cilt Farsça metin, Baroda 1931; II. cilt İngilizce tercüme, Baroda 1934). Eserin XI. cildinin tenkitli basımı ise Abdülhüseyn Nevâî tarafından yapılmıştır (Tahran 1349 hş./1970). Nevâî,

Seddon tarafından neşredilen ve Farsça metni daha sonra Tahran'da ofset olarak basılan (1347 hş.) XII. cildi de, ayrıca iki yazma nüshasından da faydalanarak tashih edip yeniden yayımlamıştır (Tahran 1357 hş./1978).

BİBLİYOGRAFYA :

Browne, *LHP*, IV, 100; Storey, *Persian Literature*, London 1970, I/1, s. 306-308; Rypka, *HIL*, s. 441; Ahmed Gülçin-i Meânî, *Târîh-i Tezkirehâ-yi Fârsî*, Tahran 1350 hş., II, 439-444; Münzevî, *Fihrist*, VI, 4090-4091; C. N. Seddon, "Hasan-i Rûmlü's Ahsanu't-tawârih", *JRAS* (1927), s. 307-313; R. M. Savory, "Hasan-i Rûmlü", *EI²* (İng.), III, 253; 'A. Navâî, "Ahsan al-tawârih", *EI¹*, I, 680-681.

ADNAN KARAIŞMAILOĞLU

AHSİKES

(اَحْسِيْكَت)

Türkistan'da bir şehir harabesi.

Fergana ilinde bugünkü Namangan'ın 17 km. güneybatısında, Kâsân-say suyunun Siriderya ile birleştiği noktada yer alan Ahsikes'e (veya Ahsiket) dair en eski kayıtlara Çin kaynaklarında rastlanmaktadır. Şehrin milâdî III-VII. yüzyıllar arasında yerli bir sülâlenin idaresinde Fergana'nın başşehri olduğu bilinmektedir. Ahsikes'te yapılan arkeolojik kazılarda bulunan en eski malzemenin Göktürk seramiği olmasından, 627-649 yılları arasında Göktürk hakan soyundan Kan Bagatur'un Fergana'yı alıp kuzeydeki Kâsân'ı başşehir yaparak Ahsikes'e hâkim olduğu tahmin edilmektedir.

726 yılında Fergana'ya giden bir Çinli seyyah, İslâm dininin Türkistan'da yayılmaya başladığı o dönemde Ahsikes'ten bir İslâm şehri olarak söz etmektedir (bk. W. Fuchs, s. 452). Fakat Fergana'nın büyük bölümü, daha üç asır eski kültürüne sadık kalmıştır. X. yüzyılın başlarında Kâşgar'da Abdülkerim Satuk Buğra Han'ın İslâmiyet'i kabul edince amcasıyla savaşmak zorunda kalması üzerine "Fergana gazileri"nden yardım istediğinde bulunduğu bilinmektedir. X. yüzyılda Fergana'da yer alan iki İslâmî merkezden biri Ahsikes, diğeri yine bir Türk sülâlesinin yönetiminde bulunan daha doğudaki Özkent'ti. Karahanlılar Fergana üzerinden batıya ilerleyerek kısa sürede Türkistan'ın İslâmiyet'i kabul etmiş olan kısımlarını ele geçirdiler ve bir süre sonra da Özkent'i başşehir ve bir kültür merkezi haline getirdiler. 943 ve 985 tarihlerinde Ahsikes'e giden İbn Havkal ve Makdisî, şehri muhtemelen Hâkanî

Ahsîkes'te
Karahanlı
Hükümdarı
Şerefüddeve
Ebû'l-Muzaffer
Arslan Han
adına 410'da (1019)
basılmış
gümüş sikke
(İstanbul
Arkeoloji Müzesi,
Teşhir, nr. 999)

Türk (Karahanlı) devrine yakın bir zamanda, yani henüz Fergana'nın başşehri iken gördüler. Karahanlılar devrinde Ahsîkes, Şâş ırmağının (Siriderya) kuzey kıyısında, dağlarla çöl arasındaki ağaçlık bir vaha içinde, iç ve dış şehirden (medîne ve rabaz) teşekkül eden çift surlu ve dört kapılı mâmur bir şehirdi. İdarî makam iç şehir surları içinde, Siriderya ırmağına bakan bir uçurumun üstünde bulunan çok müstahkem kalede idi. Cami-mescid etrafında büyük imaretler mevcuttu; evler de tahta ve balçıklandı. Nehirden getirilen sular sokaklarda arklar içinde akıyor ve havuzlarda toplanıyordu. Kazılarda Hâkanî devrine ait büyük bir hamamın kalıntıları bulunmuştur. Ahsîkes'te Hâkanî dönemine ait arkeolojik malzeme çok zengindir ve bu durum şehrin o devirde, İpek yolu üzerinde önemli bir kervan merhalesi ve bir kültür-sanat merkezi olduğunu göstermektedir. XI-XII. yüzyılda Ahsîkes'te Hâkanî hükümdarlarının sikkeleri de basılıyordu. Yine bu devirde, taşıdıkları Ahsîkesî nisbesinden bu şehirli oldukları anlaşılan hadis, lugat ve tarih âlimleri ile mutasavvıflar da yetişmiştir.

Karahıtay ve Moğol istilâları sırasındaki savaşlarda zarar gördüğü anlaşılan Ahsîkes, 1218'de Moğol idaresine geçti. Karahıtay ve Moğol devrinde Türkistan'da eski dinlerin canlanması ile Ahsîkes İslâmî ilim merkezi olma vasfını kaybetmiş gibi görünmektedir. Timurular'dan Ömer Şeyh Mirza, Fergana hükümdarı iken Ahsîkes'i başşehir yapmış ve 1494'te orada ölmüştür. Ahsîkes'te babasının yerine tahta geçen Hindistan fâtihî Bâbü, hâtralarında şehri bugünkü harabeye benzer şekilde anlatmaktadır. Bâbü zamanında bir dereceye kadar mâmur kalan Ahsîkes'in, komşu Namangan'ın büyümesiyle gittikçe terk edildiği anlaşılmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Havkal, *Kitâbü Şüretü'l-arz*, Kahire, ts., s. 420; Makdisî, *Ahşenü't-tekâsım*, s. 271; Semâni, *el-Ensâb*, I (nşr. Abdurrahman b. Yahyâ el-Yemâni), Haydarâbâd 1961-66 — Beyrut 1400/1980, s. 132-133; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, I, 120-122; Babur, *Vekayi* (trc. ve nşr. Reşit Rahmeti Arat), Ankara 1943, I; W. Barthold, *Turkestan v epoxu Mongol'skago naşestviye*, Petrograd 1898, I, 132; a.mlf., "Ahsiket", *IA*, I, 226; a.mlf., "Fergana", *IA*, IV, 558-565; E. Chavannes, *Documents sur les Turcs Occidentaux*, Petrograd 1903, s. 148; A. N. Bernştam, *Istoriko-arxeologičeskie oçerki Tsentral'nogo Tyan'shanya i Pamiro-Alaya*, Moskova 1952, s. 233, 237, 244, 246-247; W. Fuchs, "Huei-cho's Pilgerreise", *Sitzungsberichte der Preussischen Akademie der Wissenschaften*, Berlin 1938, s. 452; A. M. Belenitzkiy v.dğr., *Sredneevkoviy gorod Sredney Azii*, Leningrad 1973, I, 61, 201-204; Emel Esin, *İslâmiyet'ten Önceki Türk Kültür Tarihi ve İslâm'a Giriş*, İstanbul 1978, s. 232.

EMEL ESİN

AHSİKESİ

(الأحسيكى)

Abû Abdillâh Hüsâmeddin Muhammed b. Muhammed b. Ömer el-Ahsîkesî (ö. 644/1246-47)

Hanefî fakihî.

Mâverâünnehir Hanefî fukahası arasında önemli bir yeri vardır ve özellikle fıkıh usulüne dair muhtasar eseriyle tanınmıştır. Hayatı hakkında fazla bilgi vermeyen kaynaklar, Muhammed b. Muhammed el-İdî el-Buhârî ve Muhammed b. Ömer en-Nevcâbâzî'nin (Nevhâbâzî-Nücâbâzî) kendisinden fıkıh tahsil ettiklerini kaydederler.

Hüsâmeddin el-Ahsîkesî'nin fıkıh usulüne dair *el-Müntehab fî usûli'l-mezheb* adlı eseri, lakabına nisbetle *el-Müntehabü'l-Hüsâmî* adıyla meşhur olmuştur. Birçok yazma nüshası bulunan eser defalarca basılmıştır (Leknev 1877; M. Fâiz Gankühî'nin *et-Ta'liqû'l-hâmî* adlı şerhiyle, Leknev 1317; Mevlevî Muhammed İbrâhim'in hâşiyesiyle, Leknev 1318, 1324; Nizâmeddin el-Kureşî'nin şerhi *en-Nizâmî*

ile, Dehli 1907; Ahmed b. Abdülhak ed-Dihlevî'nin *en-Nâmî* adlı şerhiyle, Dehli 1326). Fukaha arasında kabul gören ele dolaşan bu derli toplu ve özlü eser, tanınmış bazı Hanefî âlimleri tarafından da şerhedilmiştir. Sayıları on aşan bu şerhler arasında başlıcaları şunlardır: Hüseyin es-Siğnâkî'nin *el-Vâfi*; Abdülazîz el-Buhârî'nin *Gâyetü't-tahkîk (et-Tahkîk veya Şerhu'l-Müntehabi'l-Hüsâmî)*; Emîr Kâtib el-İtkânî'nin *et-Teb-yîn ve Hâfızüddin en-Nesefî'nin şerhi*. Bunlardan Abdülazîz el-Buhârî'nin şerhi basılmış olup (Leknev 1871, 1876) diğerleri yazma halindedir. Emîr Kâtib'in şerhi Sâbir Nâsir Mustafa Osman, Nesefî'nin şerhi de Salim Ögüt tarafından edisyon kritiği yapılarak neşre hazırlanmıştır (bk. bibl.).

Ahsîkesî'nin kaynaklarda adı geçen diğer eserleri de şunlardır: *Miftâhu'l-uşûl*, *Gâyetü't-tahkîk*, *Değâ'ıku'l-uşûl ve't-tebyîn*.

BİBLİYOGRAFYA :

Kureşî, *el-Cevâhirü'l-muğiyye*, Haydarâbâd 1332, II, 120; İbn Kutluboğa, *Tâcü't-terâcim*, Bağdat 1962, s. 57; Taşköprizâde, *Mevzââtü'l-ülûm*, I, 635, 640, 729; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1848-1849; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, s. 188; *Hediyetü'l-ârifin*, II, 123; Serkîs, *Mu'cem*, I, 406, 538; Brockelmann, *GAL*, I, 474; *Suppl.*, I, 654; Ziriklî, *el-A'lam*, VII, 255-256; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, XI, 253; Sâbir Nâsir Mustafa Osman, *et-Teb-yîn li-Kvâmiddin Emîr Kâtib el-İtkânî* (doktora tezi, 1400/1980), Ezher Üniversitesi; Salim Ögüt, *Şerhu Hâfıziddin en-Nesefî li-Kitâbi'l-Müntehab fî usûli'l-mezheb* (doktora tezi, 1408/1988), Mekke Ümmülkurâ Üniversitesi, s. 8-17; B. Spuler, "Ahsîkath", *El²* (İng.), I, 330.

MUSTAFA UZUNPOSTALCI

AHSİKET

(bk. AHSİKES).

AHSAP

(أحساب)

Güzel sanatların çeşitli alanlarında kullanılan bir malzeme.

Kelimenin aslı, Arapça haşebin (ağaç, kereste) çoğulu olan ahsâbdır ve "herhangi bir imalâtta kullanılmak amacıyla ve yakılmamak üzere ağaçtan kesilmiş yapı malzemesi, kereste" anlamına gelir. Ağacın günlük hayatta kullanılmaya başlaması mimarlık, sanat tarihi ve el sanatlarında ahsap işçiliğinin doğmasına yol açmıştır.